జ్ఞానలహరి (౨౬ . ౮౫)

1263
8959

వేదాంత గ్రంథావళి

Regtd. No. M. 831 MARCH to OCTOBER. Vol. II. P. VIII.

శ్రీ

జ్ఞానలహరి.

THE

JNANA-LAHARI.

EDITED AND PUBLISHED

BY

SUSARLA GOPALASASTRY, B. A.,

First Grade Pleader,

AMALAPURAM,

GODAVARI DISTRICT.

482
4-1911

AMALAPURAM:

PRINTED BY PERI VENKATESAM,

PROPRIETOR,

AT THE SARVANI PRESS.

1911.

Annual Subscription Rs. 5—0—0.

ఓమ్

శ్రీమద్భగవద్గీతా

చతుర్థోధ్యాయః

జ్ఞానయోగః.

శ్రీభగవానువాచ.

ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవానహమవ్యయం ।
వివస్వాన్ మనవే ప్రాహ మనురిక్ష్వాకవేఽబ్రవీత్ ॥ 1

టీక.

అవ్యయం = నాశములేనిదియును, ఇమం = రెండుమూడుఅధ్యాయములచేత చెప్పబడినదియును, (అయిన) ఈయోగం = యోగమును, (పురా = సృష్ట్యాదియందు), వివస్వతే = సూర్యునికొరకు, ప్రోక్తవాన్ = చెప్పినవాడను, (అస్మి = అయితిని). వివస్వాన్ = సూర్యుడు, = మనవే = మనువుకొరకు, ప్రాహ = విశేషముగాజెప్పెను, మనుః = మనువు, ఇక్ష్వాకవే = ఇక్ష్వాకునికొరకు, అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

This imperishable Yoga, I taught to Vivasvan; Vivasvan taught it to Manu; Manu declared it to Ikshvaku.

Com. భాష్యం.

యోఽయం యోగోఽధ్యాయద్వయేనోక్తో జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణః స సంన్యాసః స కర్మయోగోపాయః యస్మిన్ వేదార్థః పరిసమాప్తః ప్రవృత్తిలక్షణో నివృత్తిలక్షణశ్చ గీతాసుచ సర్వాస్వయమేవయోగో వివక్షితో భగవతా అతః పరిసమాప్తం వేదార్థం మన్వానః తం వంశకథనేన స్తౌతి భగవాన్ ఇమం అ

ధ్యాయద్వయే నోక్తం యోగం వివస్వతే ఆదిత్యాయ సర్గాదౌ ప్రోక్తవాన్ అహం జగత్ పరిపాలయితౄణాం క్షత్రియాణాం బలాధానాయ తేన యోగబలేన యుక్తాః తే సమర్థాః భవంతి బ్రహ్మ పరిరక్షితుం బ్రహ్మ క్షత్రే పరిపాలితే జగత్ పరిపాలయితుమలం అవ్యయం అవ్యయఫలత్వాన్నహ్యస్య సమ్యక్ దర్శన నిష్ఠాలక్షణస్య మోక్షాఖ్యం ఫలం వ్యేతి స చ వివస్వాన్ మనవే ప్రాహ మను రిక్ష్వాకవే స్వపుత్రాయాదిరాజాయాబ్రవీత్ ॥

This Yoga of devotion to knowledge which has been taught in the last two Adhyayas, which is characterised by renunciation and is obtainable by Karma-yoga and by which the teachings of the Vedas concerning activity and renunciation have been concluded, this Yoga is explained by the Lord himself throughout the Geetha. Therefore the Lord having thought that the teachings of the Vedas have been concluded extols it by narrating its lineage. This Yoga which is described in the two Adhyayas was taught by me to the Sun at the beginning of evolution, to inspire the Kshathrias, the rulers of the world, with strength; they having possessed the strength of this Yoga, become capable to protect the Brahmins. When thus the Brahmins and the Kshathrias are protected, the world can well be maintained. This Yoga is imperishable by reason of its imperishable results. For, the fruit of this Yoga is what is called Moksha which is of the form of full realisation of the Truth and which never perishes. Vivasvat taught it to Manu; Manu taught it to his son, Ikhwaku, the first ruler.

———::O::———

తాత్పర్యము.

ఇదివరకు రెండుమూడుఅధ్యాయములచేతనే సన్న్యాసముతోడను, ఉపాయమైన కర్మయోగముతోడను, కూడుకొనినదియును జ్ఞాననిష్ఠయే స్వరూపముగాగలదియును నగు యోగము చెప్పబడుటవలన ప్రవృత్తినివృత్తి విషయముగాగల వేదార్థమంతయు చెప్పబడినట్లయ్యెను. గీతలయందంతటను ఈయర్థమే చెప్పబడుచున్నది. కావున కృష్ణుడు వేదార్థమంతయు సంపూర్ణమైనదానినిగాదలచుచు ఈయోగము లోకమునందు ప్రవర్తించిన విధమును వంశకథనపూర్వకముగా తె

లియజేయుచున్నాడు. ఈయోగమును సృష్ట్యాదియందు సూర్యునికొరకుపదేశించెను. ఈయోగమును లోకములను పరిపాలించుటకొరకు లోకములను పాలించునట్టి క్షత్రియులకు బలముకలుగుటకొరకు చెప్పెను. ఈయోగబలముతోగూడిన క్షత్రియులు బ్రాహ్మణ్యమును కాపాడుటకొరకు సమర్థులగుదురు. మరియును బ్రాహ్మణక్షత్రియులు కర్మానుచేయువారును కర్మను జరిపించువారును అగుటచేత కర్మఫలభూయిష్ఠమైన లోకములను కర్మానుష్ఠానముద్వారా రక్షించుటకొరకు తగినవారగుదురు. ఈయోగము నాశములేనిదియును, మోక్షమనియెడు పేరుగలదియును అగుఫలమును కలుగజేయునదగుటచేత అవ్యయము. ఈయోగమును సూర్యునికొరకుపదేశించితిని ఆసూర్యుడు మనువునకుపదేశించెను ఆమనువు తనపుత్రుడైన యిక్ష్వాకుమహారాజునకుపదేశించెను.

Notes.

This verse is introduced to show that the Yoga described in the two discourses is acceptable for two reasons. (1) This Yoga has its authority in the Vedic teachings. (2) It has been pursued by a series of teachers as mentioned in the verse.

వేదార్థ...లక్షణః— The Vedic teachings relate to two-fold religion; the religion of activity (ప్రవృత్తి) and the religion of renunciation (నివృత్తి). The Yoga described in the two Adhyayas comprehend this two-fold Vedic religion.

బలాధానాయలుం అల :— If the kings perform this Yoga they will get strength and be qualified to protect the Brahmins who also perform karma. Thus by this Yoga the kings protect themselves and the Brahmins. To a man of knowledge who sees oneness everywhere there is no place to go, to reach, no worlds to attain, no karma to do; but a man who performs karma is subject to the fault of diversity. He must enjoy the fruits of his karma. To him the worlds with distinctions exist. Thus it is the karma that is the cause of the existence and continuance of the words. If the ruling and the spiritual classes who perform karma are protected, the world which depends upon karma becomes protected. The Lord extols the Yoga to create interest in it.

వివస్వత్ = the sun.

మనుః:— The legislator and Saint, the son of Brahma. The name is however a generic name and in every Kalpa or interval from creation to creation there are fourteen successive Manus presiding over the universe for a period of a Manvantara respectively. మను to know the vedas. ఇక్ష్వాకు is the son of వైవస్వతమను the sun of సూర్య. He is the first prince of the solar dynasty. He reigned at అయోధ్య in the commencement of the second yoga.

ఏవం పరంపరాప్రాప్తమిమం రాజర్షయో విదుః ।
స కాలేనేహ మహతా యోగో నష్టః పరంతప ॥ 2

——::o::——

టీక.

హేపరంతప = శత్రువులనుతపింపజేయునట్టియోఅర్జునుడా, రాజర్షయః = రాజశ్రేష్ఠులగు నిమిచక్రవర్తిమొదలయినవారు, ఏవం = ఈవిధముగా, ప్రాప్తం = పొందబడిన, (అనగా పారంపర్యక్రమముచేతపొందబడిన), ఇమం = ఈయోగమును, విదుః = ఎరుగుదురు, సః = అటువంటి, యోగః = యోగము, మహతా = దీర్ఘమయిన, కాలేన = కాలముచేత, ఇహ = ఈకాలమునందు, నష్టః = నశించినది. (అభవత్ = ఆయెను).

Thus this Yoga which is handed down in succession, the king-sages knew. By long interval of time, this Yoga is now lost, O tormentor of foes.

——:o:——

Com. భాష్యం.

ఏవమితి ఏవం క్షత్రియపరంపరాప్రాప్తమిమం రాజర్షయః రాజానశ్చతే ఋషయశ్చేతి తే రాజర్షయో విదుః ఇమం యోగం సయోగః ఇహ లోకే కాలేన మహతా దీర్ఘేణ నష్టః విఛ్ఛిన్నసంప్రదాయస్సంవృత్తః హేపరంతప ఆత్మనో విపక్షభూతాః పరాఇత్యుచ్యంతే తాన్ శౌర్యతేజోభిః గభస్తిభిః భానురివ తాపయతీతి పరంతపః శత్రుతాపనఇత్యర్థః ॥

This Yoga which has been handed down in succession among the Kshatrias, the Rajarshis *i. e.*, kings who were also sages, knew. But by the long interval of time, its traditional course has been

broken here. Parantapa means one who torments his enemies(పరం) with the rays of his valour, like the sun.

———:O:———

తాత్పర్యము.

ఇట్లు క్షత్రియపరంపరాప్రాప్తమయినదియును కర్మజ్ఞాననిష్ఠారూపమును అయిన ఈయోగమును ఇక్ష్వాకుమొదలుగాగల రాజశ్రేష్ఠులు తెలిసికొనిరి. ఈయీయోగము చెప్పువారందరును నశించుటవలన దీర్ఘకాలమగుటచేత నశించినది. తనకు శత్రువులగువారలను కిరణములవంటిశౌర్యతేజస్సులచేత సూర్యునివలెత పింపజేయువాడుకనుక అర్జునుడు పరంతపుడని చెప్పబడెను.

Notes.

The first two lines of the verse show that this Yoga has been followed by great sages and as such must possess great virtues. The last two lines show the reason why this Yoga which has been handed down since creation should be here taught again. It is forgotten by lapse of time.

రాజర్షి—నిమిచక్రవర్తి.

పరంతప :— This epithet shows that Arjuna has subdued anger desire & which are the enemies of man and is therefore qualified to pursue this Yoga. Arjuna did not yield to the amarous blandishments of ఊర్వశి.

స ఏవాయం మయా తేఽద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః ।
భక్తోఽసి మే సఖా చేతి రహస్యం హ్యేతదుత్తమం ॥ 3

———:O:———

టీక.

పురాతనః = పూర్వమునందున్నదియును, స ఏవాయం = విచ్ఛిన్నసంప్రదాయముకల ఆయీయోగమే, త్వం = నీవు, భక్తః = భక్తుడవును, సఖాచ = స్నేహితుడవును, అసి = అయితివి. ఇతి = ఇట్లని, తే = నీకొరకు, మయా = నాచేత, అద్య = ఇప్పుడు, ప్రోక్తః = చెప్పబడెను. హి = ఏకారణమువలన, ఏతత్ = ఈయోగము, (జ్ఞానము) ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమైనదో, (తస్మాత్ = ఆకారణమువలన), రహస్యం = గోప్యమైనది.

The same ancient Yoga has now been taught to you by me, as you are my devotee and friend. This is the supreme secret.

———::o::———

Com. భాష్యం

దుర్బలానజితేంద్రియాన్ప్రాప్య నష్టం యోగముపలభ్య లోకంచ పురుషార్థసంబంధినం। స ఇతి సఏవాయం మయా తే తుభ్యం అద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః భక్తోసి మే సఖాచాసీతి రహస్యం హి యస్మాత్ ఏతదుత్తమం యోగం జ్ఞానమిత్యర్థః ॥

As this Yoga has reached the hands of men who are weak and have no control over their senses, and also as people have not been able to attain the highest object of life, this very Yoga has been taught to thee. This yoga *i.e,* knowledge, is the supreme secret.

———::o::———

తాత్పర్యము.

వర్తమానకాలమునందు అధికారులు లేకపోవుటవలనను, కొందరున్ననువారు దుర్బలులును ఇంద్రియజయములేనివారును అగుటవలన ఈయోగమునశించినదనియును, యోగము నశించుటచేత లోకమంతయును పురుషార్థములేనిదయ్యెనని తలచి మునుపటియోగమునే నాకుభక్తుడవును స్నేహితుడవును అగునీకు చెప్పితిని. ఈయోగము అనగా జ్ఞానయోగము రహస్యమైనదగుటచేత అర్జునునకుమాత్రమే చెప్పెననియెరుంగవలయును.

Notes.

సఏవాయం—The very same Yoga has been taught because that is the only means of Moksha;

పురాతన— This epithet is used to show that the Yoga has the Vedic authority.

రహస్యం— Because it is a secret it is taught to one only namely to Arjuna who is His Bhakta, and friend and is qualified for it.

అర్జున ఉవాచ.

అపరం భవతో జన్మ పరం జన్మ వివస్వతః ।
కథమేత ద్విజానీయాం త్వమాదౌ ప్రోక్తవానితి 4

—::o::—

టీక.

భవతః = నీయొక్క, జన్మ = పుట్టువు, అపరం = ఇప్పుడు, వివస్వతః = సూర్యుని యొక్క, జన్మ = పుట్టువు, పరం = మునుపు, ఆదౌ = సర్గాదియందు, త్వం = నీవు, ప్రోక్తవానసీతియత్ = చెప్పినవాడవై తివనునట్టి యేదికలదో, ఏతత్ = దానిని, కథం = ఎట్లు, విజానీయాం = తెలియుదును.

Thy birth is later and the birth of the sun is prior. How can I make myself to understand that thou hast taught it at the beginning.

—::o::—

Com. భాష్యం.

భగవతా విప్రతిషిద్ధమిదముక్తమితి మాభూత్కస్యచిద్బుద్ధిరితి తత్పరిహారార్థం చోద్యమివ కుర్వన్నర్జునఉవాచ । అపరమితి అపరం అర్వాక్ వసుదేవస్య గృహే భవతో జన్మ పరం పూర్వం సర్గాదౌ జన్మ ఉత్పత్తిః వివస్వతః ఆదిత్యస్య తత్కథమేతద్విజానీయాం అవిరుద్ధార్థతయా యస్త్వమాదౌ ప్రోక్తవానిమం యోగం స ఏవేదానీం మహ్యం ప్రోక్తవానసీతి ॥

That one might not entertain the notion that inconsistent statement has been made by the Lord, Arjuna asks the question in the verse, as though it were strange to him, with a view to avoid such impression. Thy birth in the house of Vasudeva is later, and the birth of Adithya is earlier at the beginning of creation. How then, am I to understand the inconsistent statement that Thou taughest at the beginning this Yoga to Adithya and the very same Yoga Thou hast now taught to me.

—:o:—

తాత్పర్యము.

ద్వాపరాంతమునందు వసుదేవునిగృహమునందు జన్మించినకృష్ణుడు సృష్ట్యాదియందుబుట్టినసూర్యునకెట్లుఉపదేశించెనను సందేహమునుపోగొట్టుటకు అ

ర్జునుడు ప్రశ్నచేసెను. నీవువసుదేవునిగృహమునందిప్పుడు జన్మించితివి సృష్ట్యాది యందుబుట్టినసూర్యునకు ఎట్లుఈయోగమునుచెప్పితివి. ఇదినమ్మతగియుండలేదు

Notes.

Krishna by his Yoga-Maya appears to have been born in Vasudava's house but really has existed prior to it. He could therefore teach the Yoga to Aditya.

శ్రీభగవానువాచ.

బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవచార్జున ।
తాన్యహం వేద సర్వాణి నత్వం వేత్థ పరంతప ॥

టీక.

హే అర్జున = ఓ అర్జునుడా, మే చ = నాకును, తవ చ = నీకును, బహూని = అనేకములయిన, జన్మాని = జన్మములు, వ్యతీతాని = అతిక్రమించినవి. సర్వాణి = సమస్తములయిన, తాని = ఆజన్మములను, అహం = నేను, వేద = ఎరుగుదును. హే పరంతప = ఓ అర్జునుడా, త్వం = నీవు, న వేత్థ = ఎరుగవు.

Many births of Mine and thine too have passed, O Arjuna; I know them all, but thou knowest not, O tormentor of foes.

———::o::———

Com. భాష్యం.

యా వాసుదేవే అనీశ్వరా సర్వజ్ఞాశంకా మూర్ఖాణాం తాం పరిహరన్ భగవానువాచ యదర్థో హ్యర్జునస్య ప్రశ్నః । బహూనీతి । బహూని మే వ్యతీతాని అతిక్రాంతాని జన్మాని తవచ హే అర్జున తాన్యహం వేద జానామి సర్వాణి నత్వం వేత్థ త్వం నజానీషే ధర్మాధర్మాదిప్రతిబద్ధజ్ఞానశక్తిత్వాత్ అహం పునర్నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావత్వాదనావరణజ్ఞానశక్తిరితి వేదాహం హే పరంతప ॥

To remove the doubt which the foolish and ignorant people entertain that Vasudeva is not Omnipotent and Omniscient, the worshipful Lord says... Thou knowest not because thy power of knowledge is impeded by actions good and bad. I know because my power of knowledge is unobstructed by ignorance and I am eternal, pure, and wise by nature.

———:0:———

తాత్పర్యము.

ఓ అర్జునా! నాకును నీకును గాక సకల ప్రాణులకును అనేకములయిన జన్మములు గతించినవి. నేను నిత్యశుద్ధముక్తస్వభావుడనగుటవలన ఆవరింపబడని జ్ఞానశక్తులుకలవాడనై గతించినజన్మములయందలి విషయములను తెలిసికొనగలను. నీవు నేను గాక ధర్మాధర్మములచేత ఆచ్ఛాదింపబడిన జ్ఞానముకలవాడవుకనుక గతించిన జన్మవృత్తాంతములను తెలిసికొనవు.

Notes.

తవచ—The word చ (and) denotes all other living beings; it does not connect మే and తవ but తవ and other beings.

పరంతప—This word means the tormentor of foes. One who is a పరంతప is subject to the feelings of anger, revenge, aversion &c. As Arjuna is called పరంతప he is subject to ignorance and is therefore not able to know his previous births. Man does actions when he is actuated by feelings of love, anger, hatred &c., which are the effects of ignorance.

అజోఽపిసన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోఽపిసన్ ।
ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సంభవామ్యాత్మమాయయా ॥ 6

——::0::——

టీక.

అహం = నేను, అజోఽపిసన్ = పుట్టుకలేనివాడనైనను, అవ్యయాత్మాపిసన్ = నాశరహితమైన స్వభావముకలవాడనై, భూతానాం = బ్రహ్మాదిసమస్తభూతములకు, ఈశ్వరోఽపిసన్ = నియామకుడనైనవాడనై, ప్రకృతిం = (త్రిగుణాత్మకమైన) మాయను, అధిష్ఠాయ = స్వాధీనముగాచేసికొని, ఆత్మమాయయా — నామాయచేత, సంభవామి = పుట్టుచున్నాను.

Although I am unborn, of indestructible nature, and the Lord of all, yet having my Prakriti under my control, I am born by my own Maya.

Com. భాష్యం.

కథం తర్హి తవ నిత్యేశ్వరస్య ధర్మాధర్మాభావే జన్మేత్యుచ్యతే ॥ అజ ఇతి ॥ అజోఽపి జన్మరహితోఽపిసన్ తథా అవ్యయాత్మా అక్షీణజ్ఞానశక్తిస్వభావోఽపిసన్ తథా భూతానాం బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యంతానాం ఈశ్వరోఽపి ఈశనశీలోఽపిసన్ ప్రకృతిం మమ వైష్ణవీం మాయాం త్రిగుణాత్మికాం యస్యావశే సర్వమిదం జగద్వర్తతే యయా మోహితం జగత్ స్వమాత్మానం వాసుదేవం న జానాతి త

...ను వశీకృత్య సంభవామి దేహవాన్ జాతఇవ ఆత్మ

మాయయా న పరమార్థతో లోకవత్

Thinking that Arjuna might ask him how He could be said to have birth though he is Isvara and is free from actions, good and bad, the Lord gives reply in the verse అజోఽపి. Though I am unborn, naturally of undiminished and unobstructed strength of knowledge and the Lord of all creatures from Brahma down to the immoveable, yet keeping under my control my own Vishnu Maya or Prakriti, which holds the world under its sway, and by whose influence, being deluded, people do not understand their own self as the Vasudeva, I *seem* to be born, and seem to possess a body, by Maya like beings in Samsara but not in reality.

———::o::———

తాత్పర్యము.

పుట్టుపు లేనివాడవును, నాశనరహితమైన స్వభావముకలవాడవును నిత్యేశ్వరుడవును అయిననీకు ధర్మాధర్మములు లేకపోయినప్పటికిని జన్మకలిగెనదనియెట్లు చెప్పవచ్చునని అర్జునుడు అడుగునేమోయనితలంచి నాయధీనమునందున్నదియును, త్రిగుణాత్మికమైనదియును అగుమాయను స్వాధీనముగా జేసికొని మాయకులోబడిన లోకములోనిజన్మమువలె వాస్తవముగ జన్మములేనివాడనయినను దేహము కలవానివలెను పుట్టినవానివలెను అగుచున్నానని కృష్ణుడుచెప్పెను. ఈశ్లోకము

నందలి మొదటిసగముచేత వాస్తవమైనజన్మము లేకపోవుటకు తగినకారణము చెప్పి మిగిలిన రెండుపాదములచేతను లీలాజన్మము కలుగుటకు కారణము చెప్పబడినది.

Notes.

The first two feet of the verse describe the Lord's real form; the last two feet give the reason for the form in which He appears.

ప్రకృతి — Prakriti or Maya is the illusive power of Isvara, constituted of the three gunas, the Satwa, the Rajas, and the Thamas. This Maya is the cause of the duality in the world. Karma good or bad is the cause of embodiment. The self in all bodies is the Lord.

యదాయదాహి ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి భారత।
అభ్యుత్థానమధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహం॥ 7

———:O:———

టీక.

హే భారత = భరతవంశమున బుట్టినవాడా యర్జునుడా! యదాయదా = ఎప్పుడెప్పుడు, ధర్మస్య = వర్ణాశ్రమాదిధర్మమునకు, గ్లానిః = హాని, భవతి = అగుచున్నదో, అధర్మస్య = కి, భవతి = అగుచున్నదో, తదాతదా = అప్పు డప్పుడు, ఆత్మానం = (నిర్గుణమైన పరమాత్మస్వరూపమైన) దేహమును, (మాయయా = మాయచేత) అహం = నేను, సృజామి = సృజించుచున్నానుగదా?

Whenever there is a deterioration in religion and an ascendency of irreligion, O Bharata, then I create myself.

———:O:———

Com. భాష్యం.

తచ్చ జన్మ కదా కిమర్థంచేత్యుచ్యతే॥ యదేతి॥ యదాయదాహి ధర్మస్య గ్లానిర్హానిః వర్ణాశ్రమాదిలక్షణస్య ప్రాణినామభ్యుదయని శ్రేయసనసాధనస్య భవతి భారత అభ్యుత్థానముద్భవః అధర్మస్య తదాతదా ఆత్మానం సృజామ్యహం మాయయా॥

When and for what purpose the Lord takes birth is shown in the verse. When Dharma in the form of castes and religious

orders which are the means of worldly prosperity and spiritual salvation, disappears and irreligion grows, then I manifest myself through my own Maya.

———::o::———

తాత్పర్యము.

మాయచేతను పుట్టువును అవలంబించుటకుదగినకాలమును అర్జునుడు అడుగునేమోయనితలంచి కృష్ణుడు ఈశ్లోకమును చెప్పుచున్నాడు. వర్ణాశ్రమములనవలంబించుటచేత ఆచరింపదగినదియును, అభ్యుదయనిశ్శ్రేయసములకు సాధనమైన వేదోక్తకర్మములను అనుష్ఠింపబడినంతవరకు ధర్మహాని లేదు. ధర్మహానియయ్యెనేని సమస్తపురుషార్థములును భంగమగును. కావున ధర్మహానియొక్కటియే కృష్ణునకు జన్మకారణముకాదు. సమస్తపురుషార్థములను నశింపజేయునట్టిదియును వేదనిషిద్ధమైన అధర్మోత్పత్తియును కారణము. ఎప్పుడెప్పుడు ధర్మహానియును, అధర్మాభివృద్ధియునుఅగునో అప్పుడుతనమాయచేత జన్మమెత్తుచున్నాడు.

Notes.

In the previous verse the Lord has said that by his own Maya he appears to be born. This verse answers the question when the Lord would manifest himself; two causes for manifestation (1) The decay and disappearance of religion (2) the appearance and growth of irreligion.

భారత— భా = knowledge రత = one who takes interest in; this word is used to denote that Arjuna as a lover of knowledge would not tolerate the exaltation of irreligion.

అభ్యుత్థానం = ఆధిక్యం.

వర్ణాశ్రమ—వర్ణైరాశ్రమైస్తదాచారైశ్చ లక్ష్యతే

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయచ దుష్కృతాం ।
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే ॥ ౮

——:o:——

టీక.

సాధూనాం = సన్మార్గప్రవర్తకులయొక్క, పరిత్రాణాయ = రక్షణకొరకును, దుష్కృతాం = పాపాత్ములయొక్క, వినాశాయచ = నాశముకొరకును, ధర్మసంస్థాపనార్థాయ = ధ

ర్మమునునిలుపుటకొరకును, యుగేయుగే = ప్రతియుగమునందును, సంభవామి = పుట్టుచున్నాడను.

For the protection of the pious, for the destruction of the evil doers and for the firm establishment of Dharma, I take birth in every age.

——::o::——

Com. భాష్యం.

కిమర్థం॥ పరిత్రాణాయేతి॥ పరిత్రాణాయ పరిరక్షణాయ సాధూనాం సన్మార్గస్థానాం వినాశాయచ దుష్కృతాం పాపకారిణాం కించ ధర్మసంస్థాపనార్థాయ ధర్మస్య సమ్యక్ స్థాపనం ధర్మసంస్థాపనం తదర్థం సంభవామి యుగే యుగే ప్రతియుగం ॥

సాధూనాం means those that are in the path of righteousness;

తాత్పర్యము.

కృష్ణుడు సజ్జనసంరక్షణముకొరకును, దుర్జనశిక్షకొరకును, ధర్మమును చక్కగనిలుపుటకొరకును ప్రతియుగమునందును అవతరించుచున్నాడు. ధర్మమును చెడకుండ నిలిపినయెడల లోకమంతయును చెడకుండ నిలువబడినదియగును. ధర్మము చెడిపోయెనేని లోకమంతయును భిన్నమైనమర్యాదకలదై చెడిపోవును.

Notes.

సంస్థాపనం— o preserve the dut ies as enjoined by the Sastras, from being abused.

జన్మకర్మచ మే దివ్యమేవం యోవేత్తి తత్త్వతః।
త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోర్జున ॥ 9

-:0:-

టీక.

హేఅర్జున = ఓఅర్జునుడా! మే = నాయొక్క, దివ్యం = అప్రాకృతమైన, జన్మ = (మాయారూపమైన) జన్మమును, కర్మచ = సాధుసంరక్షణాదికర్మమును, ఏవం =

ఇదివరకుచెప్పబడిన విధముగా, తత్త్వతః = యథార్థముగా వలన, వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాడో, సః = అట్టిపురుషుడు, దేహం = శరీరమును, (శరీరాభిమానమును) త్యక్త్వా = వదలి, పునః = మరల, జన్మ = జన్మమును, నైతి = పొందడు. (కింతు = ఇకనేమనిన) మాం = నన్నును, ఏతి = పొందుచున్నాడు.

He who knows my divine birth and action in their real aspect, would not take birth again after abandoning the (present) body but would come to me only, O Arjuna.

-::o::-

Com. భాష్యం.

జన్మేతి॥ జన్మ మాయారూపం కర్మచ సాధూనాం పరిత్రాణాది మేమ మ దివ్యం అప్రాకృతమైశ్వర్యం ఏవం యథోక్తం యో వేత్తి తత్త్వతః తత్త్వేన యథావత్ త్యక్త్వా దేహమిమం పునర్జన్మ పునరుత్పత్తిం నైతి నప్రాప్నోతి మా మేతి ప్రాప్నోతి స ముచ్యతే అర్జున॥

He who knows that my divine birth is of the Maya form, and the action of protecting the righteous, is really of Isvara, not of men; comes to me means he becomes liberated.

——::o::——

తాత్పర్యము.

ఈశ్వరునియొక్క జన్మము మాయామయమైనదికాని వాస్తవమయినది కాదనియును జగత్పరిపాలనాదికర్మము ఈశ్వరునిదేకాని (క్షత్రియునిది కాదనియును) ఈశ్వరుని జన్మకర్మములు రెండును పరానుగ్రహార్థమే కాని స్వార్థమునకు కాదనియును వాస్తవముగ నేమానవుడు తెలిసికొనుచున్నాడో ఆమానవుడు పునర్జన్మమునుపొందక నన్నేపొందును, అనగా ముక్తినిపొందును.

Notes.

జన్మకర్మ— The birth of the Lord is not real; కర్మ is the protection of the pious. It is really of Isvara and not of the kings, in whose forms the Lord protects.

వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా మాముపాశ్రితాః।
బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావమాగతాః॥ 10

-::o::-

టీక.

వీతరాగభయక్రోధాః = పోగొట్టబడిన అనురాగము, భయము, క్రోధము, ఆసనవికల వారును, మన్మయాః = నాస్వరూపులును, మాం = నన్ను, ఉపాశ్రితాః = ఆశ్రయించిన వారును, (అయిన) బహవః = అనేకులు, జ్ఞానతపసా = జ్ఞానమనియెడుతపస్సుచేత, పూతాస్సంతః = పవిత్రులై, మద్భావం = నాస్వరూపమును, ఆగతాః = పొందిరి.

In whatsoever way man approaches Me, even so do I favour them. From all directions men follow my path, O Partha!

———::o::———

Com. భాష్యం

నైవ మోక్షమార్గః ఇదానీం ప్రవృత్తః కిం తర్హి పూర్వమపి॥ వీతేతి॥ వీతరాగభయక్రోధాః రాగశ్చ భయంచ క్రోధశ్చ వీతాః యేభ్యస్తే మన్మయాః బ్రహ్మవిదః ఈశ్వరాభేదదర్శినః మామేవచ పరమేశ్వరముపాశ్రితాః కేవలజ్ఞాననిష్ఠా ఇత్యర్థః బహవః అనేకే జ్ఞానతపసా జ్ఞానమేవచ పరమాత్మవిషయం తపః తేన జ్ఞానతపసా పూతాః పరాం శుద్ధిం గతాస్సంతః మద్భావమీశ్వరభావం మోక్షమాగతాః సమనుప్రాప్తాః ఇతరతపో నిరపేక్షాః జ్ఞాననిష్ఠా ఇత్యస్య లింగం జ్ఞానతపసేతి విశేషణం॥

If so you are subject to love and hatred, as you confer the state of being *one with the self*, (ఆత్మభావం) on some only and not all. (The answer is given in the verse.) I favour men with the grant of things in whatever way, with whatever motive, and desiring whatever fruit; they seek Me, I reward them by granting their things according to their desires. For, they do pray for moksha, it is inconsistent that one should cherish a desire for moksha and at the same time long for pleasures. Wherefore I reward them according to their desires *i. e*; to those who seek for fruits, by granting them the fruits desired *i. e.*, to those who perform the duties enjoined on them without any attachment for fruits and who are desirous of Moksha, by granting them knowledge, to those who

possess knowledge, who have renounced the karma, the world and the perishable results thereof, and are desirous of attaining Moksha, by granting them Moksha, and similarly to those who are distressed by releaving them from their distress. In this way, in whatever way men seek Me, I favour them accordingly. But I favour none from love, hatred and delusion. In all ways men follow my path, the path of Isvara who has manifested himself in all forms; the word Manushyah (men) signifies all those who are engaged in the performance of karma prescribed for a particular end.

———:o:———

తాత్పర్యము.

ఆత్మానాత్మవస్తువివేకముచేత పోగొట్టబడిన రాగము, భయము, క్రోధములు అనునవికలవారును, నాస్వరూపులును, అనగా బ్రహ్మవేత్తలై ఈశ్వరునకును తమకును భేదములేదనితలచువారును నన్నే ఆశ్రయించినవారు అనగా కేవలజ్ఞాననిష్ఠులును అయినవారలై అనేకులు పరమాత్మవిషయకజ్ఞానమనియెడు తపస్సుచేత పవిత్రులయినవారలగుచు నాస్వరూపమును అనగా మోక్షమును పొందిరి.

Notes.

The charge against the Lord is that he is subject to the feelings of love and hatred as he awards Moksha to some only, not to all. The charge is groundless; the Lord grants Moksha to some and fruits of karma to others; there is a distinction between men who desire moksha and men who desire the fruits of karma. According to the above distinction, the fruits to the awarded by the Lord differ. (ముముక్షూణాం ఫలార్థినాం చ విభాగేస్థితేసతి అనుగ్రహవిభాగం ఫలితం.) In one man at one time the desire for Moksha and the desire for pleasure cannot coexist. Some worship the Lord for certain fruits with selfish ends, some worship him without any attachment for fruits of their karma and some renouncing all karma worship him for moksha and some for the relief of their distress. The Lord grants fruits according to the desires of his devotees. It is thus *the difference* in the desire for different fruits

వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా మాముపాశ్రితాః ।
బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావమాగతాః ॥ 10

---:0:---

టీక.

వీతరాగభయక్రోధాః — పోగొట్టబడినట్టి రాగము, భయము, క్రోధము, అనునవి కలవారును, మన్మయాః = నాస్వరూపులును, మాం = నన్ను, ఉపాశ్రితాః = ఆశ్రయించినవారును, (అయిన) బహవః = అనేకులు, జ్ఞానతపసా = జ్ఞానమనియెడుతపస్సుచేత, పూతాస్సంతః = పవిత్రులై, మద్భావం = నాస్వరూపమును, ఆగతాః = పొందిరి.

Freed from passion, fear and anger, regarding themselves as of my form, taking refuge in Me, many (wise) men attained my Being, prurified by Thapas in the shape of (self) knowledge.

---:0:---

Com. భాష్యం.

నైష మోక్షమార్గః ఇదానీం ప్రవృత్తః కిం తర్హి పూర్వమపి॥ వీతేతి॥ వీతరాగభయక్రోధాః రాగశ్చ భయంచ క్రోధశ్చ వీతాః యేభ్యస్తే మన్మయాః బ్రహ్మవిదః ఈశ్వరాభేదదర్శినః మామేవచ పరమేశ్వరముపాశ్రితాః కేవలజ్ఞాననిష్ఠాఇత్యర్థః బహవః అనేకే జ్ఞానతపసా జ్ఞానమేవ పరమాత్మవిషయం తపః తేన జ్ఞానతపసా పూతాః పరాం శుద్ధిం గతాస్సంతః మద్భావమీశ్వరభావం మోక్షమాగతాః సమనుప్రాప్తాః ఇతరతపో నిరపేక్షాః జ్ఞాననిష్ఠాఇత్యస్య లింగం జ్ఞానతపసేతి విశేషణం ॥

The path of Moksha is not of recent introduction but has been in existence from the time of yore. మన్మయాః means the knowers of Brahma *i.e.*, they who realise the identity of the self with Isvara. మాముపాశ్రితాః means those that rest on me, the Paramesvara *i.e.*, they that are devoted to knowledge only. జ్ఞానతపసాః means they that are devoted to the penance in the form of knowledge of Paramathma; మద్భావం means the Being of Isvara *i.e.*, Moksha; పూతాః means having attained the highest purity; the expression జ్ఞానతపసా is used to indicate that devotion to knowledge independent of any other penance.

తాత్పర్యము.

ఆత్మానాత్మవస్తువివేకముచేత పోగొట్టబడిన రాగము, భయము, క్రోధము అనునవికలవారును, నాస్వరూపులును, అనగా బ్రహ్మవేత్తలై ఈశ్వరునకును తమకును భేదములేదనితలచువారును నన్నేఆశ్రయించినవారు అనగా కేవలజ్ఞాననిష్ఠులును అయినవారలై అనేకులు పరమాత్మవిషయికజ్ఞానతపస్సుచేత పవిత్రులయినవారలగుచు నాస్వరూపమును అనగా మోక్షమునుపొందిరి.

Notes.

The path of Moksha has been described by the Lord. The Lord anticipating a doubt from Arjuna that the Moksha path is only a recent one, answers it in this verse; మన్మయాః:— The knowers of బ్రహ్మ *i.e.*, those that realise the identity of the Jiva with the Highest self who is the Lord himself. మాముపాశ్రితాః means those that resign themselves to the Lord with unflinching and undivided devotion. జ్ఞానతపసా :— The knowledge of the Paramathma being the highest tapas, it does not stand in need of any other tapas

---

యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవ భజామ్యహం।
మమ వర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥ 11

——:o:——

టీక.

హేపార్థ = ఓఅర్జునుడా! యథా = ఏప్రకారముగా, యే = ఎవరు, మాం = నన్ను, ప్రపద్యంతే = పొందుచున్నారో, అహం = నేను, తాన్ = వారలను, తథైవ = ఆవిధముగానే, భజామి = అనుగ్రహించుచున్నాను, మనుష్యాః = మానవులు, సర్వశః = సర్వప్రకారములచేతను, మమ = నాయొక్క, వర్త్మ = మార్గమును, అనువర్తంతే = అనుసరించుచున్నారు

In whatsoever way men approach Me, even so do I favour them. From all directions men follow my path, O Partha!

——::o::——

Com. భాష్యం

తవ తర్హి రాగద్వేషౌ స్తః యతః కేభ్యశ్చిదేవ ఆత్మభావం ప్రయచ్ఛసి న సర్వేభ్య ఇత్యుచ్యతే॥ యఇతి॥ యే యథా యేన ప్రకారేణ యేన ప్రయోజనే

న యత్ఫలార్థితయా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తథైవ తత్ఫలదానేన భజామి ।
అనుగృహ్ణామీత్యేతత్ అహం తేషాం మోక్షం ప్రత్యనర్థిత్వాత్ న హ్యేకస్య మ
ముముక్షుత్వం ఫలార్థిత్వంచ యుగపత్సంభవతి అతో యే ఫలార్థినః తాన్ ।
ఫలదానేన యే యథోక్తకారిణ స్త్వఫలార్థినో ముముక్షవశ్చ తాన్ జ్ఞానప్ర
దానేన యే జ్ఞానినః సన్న్యాసినో ముముక్షవశ్చ తాన్మోక్షప్రదానేన తథార్తా
నార్తిహరణేన ఇత్యేవం యథా ప్రపద్యంతే యే తాం స్తథైవ భజామీత
త్యర్థః॥ శ్రీ॥ తం యథా యథోపాసతే తం తమేవ ఫలం లభత ఇతి శ్రుతేః న పు
నః రాగద్వేషనిమిత్తం మోహనిమిత్తం వా కంచిద్భజామి సర్వథాపి సర్వావ
స్థ మమేశ్వరస్య వర్త్మ మార్గమనువర్తంతే మనుష్యాః యత్ఫలార్థితయా య
స్మిన్కర్మణి అధికృతాః యే ప్రయతంతే తే మనుష్యాః ఉచ్యంతే పార్థ సర్వశః
సర్వప్రకారైః॥

If so, you are subject to love and hatred, as you confer th state of being *one with the self*, (ఆత్మభావం) on some only, not al (The answer is given in the verse.) I favour men with the grai of things in whatever way, with whatever motive, and desirin whatever fruit, they seek Me. I reward them by granting the things according to their desires. For, they do not pray for moksh it is inconsistent that one can cherish a desire for moksha an at the same time long for pleasures. Wherefore I reward the according to their desires *i. e*; to those who seek for fruits, by gran ing them the fruits desired; to those who perform the dut enjoined on them, without any attachment for fruits and who a desirous of Moksha, by granting them knowledge; to those wh possess knowledge, who have renounced the karma, the world ar the perishable results thereof, and are desirous of attaining Moksh by granting them Moksha; and similarly to those who are di tressed, by releaving them from their distress. In this way, in whatever way men seek Me, I favour them accordingly. But favour none from love, hatred and delusion. In all the ways me follow my path, the path of Isvara who has manifested himse in all forms; the word Manushyah (men) signifies all those who ar engaged in the performance of karma prescribed for a particular en

తాత్పర్యము.

ఆత్మానాత్మవస్తువివేకముచేత పోగొట్టబడిన రాగము, భయము, క్రోధము అనునవికలవారును, నాస్వరూపులును, అనగా బ్రహ్మవేత్తలై ఈశ్వరునకును తమకును భేదములేదనితలచువారును నన్నేఆశ్రయించినవారు అనగా కేవలజ్ఞాననిష్ఠులును అయినవారలై అనేకులు పరమాత్మవిషయికజ్ఞానమనియెడుతపస్సుచేత పవిత్రులయినవారలగుచు నాస్వరూపమును అనగా మోక్షమునుపొందిరి.

Notes.

The path of Moksha has been described by the Lord. The Lord anticipating a doubt from Arjuna that the Moksha path is only a recent one, answers it in this verse; మన్మయాః:— The knowers of బ్రహ్మ *i.e.*, those that realise the identity of the Jiva with the Highest self who is the Lord himself. మాముపాశ్రితాః means those that resign themselves to the Lord with unflinching and undivided devotion. జ్ఞానతపసా :— The knowledge of the Paramathma being the highest tapas, it does not stand in need of any other tapas

యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తథైవ భజామ్యహం।
మమ వర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥ 11

—:o:—

టీక.

హేపార్థ = ఓఅర్జునుడా! యథా ఏప్రకారముగా, యే = ఎవరు, మాం = నన్ను, ప్రపద్యంతే = పొందుచున్నారో, అహం = నేను, తాన్ = వారలను, తథైవ = అవిధముగానే, భజామి = అనుగ్రహించుచున్నాను, మనుష్యాః = మానవులు, సర్వశః = సర్వప్రకారములచేతను, మమ = నాయొక్క, వర్త్మ = మార్గమును, అనువర్తంతే = అనుసరించుచున్నారు

In whatsoever way men approach Me, even so do I favour them. From all directions men follow my path, O Partha!

—::o::—

Com. భాష్యం

తవ తర్హి రాగద్వేషౌ స్తః యతః కేభ్యశ్చిదేవ ఆత్మభావం ప్రయచ్ఛసి న సర్వేభ్య ఇత్యుచ్యతే॥ యఇతి॥ యే యథా యేనప్రకారేణ యేన ప్రయోజనే

న యత్ఫలార్థితయా మాం ప్రపద్యన్తే తాం స్తథైవ తత్ఫలదానేన భజామి అ
నుగృహ్ణామీత్యేతత్ అహం తేషాం మోక్షం ప్రత్యనర్థిత్వాత్ నహ్యేకస్య ము
ముక్షుత్వం ఫలార్థిత్వంచ యుగపత్సంభవతి అతో యే యత్ఫలార్థినః తాన్ త
త్ఫలదానేన యే యథోక్తకారిణస్త్వఫలార్థినో ముముక్షవశ్చ తాన్ జ్ఞానప్ర
దానేన యే జ్ఞానినః సన్న్యాసినో ముముక్షవశ్చ తాన్మోక్షప్రదానేన తథాఆర్తా
నార్తిహరణేన ఇత్యేవం యథా ప్రపద్యన్తే యే తాం స్తథైవ భజామీత్య
ర్థః ॥ శ్రు॥ తం యథా యథోపాసతే తం తమేవ ఫలం లభత ఇతి శ్రుతేః నపు
నః రాగద్వేషనిమిత్తం మోహనిమిత్తంవా కంచిద్భజామి సర్వథాపి సర్వావస్థ
స్య మమేశ్వరస్య వర్త్మ మార్గమనువర్తన్తే మనుష్యాః యత్ఫలార్థితయా య
స్మిన్కర్మణి అధికృతాః యే ప్రయతన్తే తే మనుష్యాః ఉచ్యన్తే పార్థ సర్వశః
సర్వప్రకారైః ॥

If so, you are subject to love and hatred, as you confer the state of being *one with the self*, (ఆత్మభావం) on some only, not all. (The answer is given in the verse.) I favour men with the grant of things in whatever way, with whatever motive, and desiring whatever fruit, they seek Me. I reward them by granting thei things according to their desires. For, they do not pray for moksha it is inconsistent that one can cherish a desire for moksha and at the same time long for pleasures. Wherefore I reward the according to their desires *i. e*; to those who seek for fruits, by gran ing them the fruits desired; to those who perform the dut enjoined on them, without any attachment for fruits and who a desirous of Moksha, by granting them knowledge; to those wh possess knowledge, who have renounced the karma, the world ar the perishable results thereof, and are desirous of attaining Moksh by granting them Moksha; and similarly to those who are di tressed, by releaving them from their distress. In this way, in whatever way men seek Me, I favour them accordingly. But favour none from love, hatred and delusion. In all the ways me follow my path, the path of Isvara who has manifested himse in all forms; the word Manushyah (men) signifies all those who ar engaged in the perfor mance of karma prescribed for a particular er

తాత్పర్యము.

ఈశ్వరుడవైననీవు అందరికిని మోక్షమునుఇచ్చువాడవైతివేని కొందరికి మాత్రమే (జ్ఞానతపస్సుకలవారికే) మోక్షమును ఇచ్చుచున్నవాడవైతివేని రాగద్వేషములుకలవాడవగుదువని అర్జునుడడుగునేమోయని కృష్ణుడీశ్లోకమున సమాధానముచెప్పుచున్నాడు. మోక్షేచ్ఛయు ఫలేచ్ఛయు ఏకకాలమందు ఒకనియందుండుటఅసంగతము. మోక్షమునుకోరుచున్నవారలకు జ్ఞానమునిచ్చి తద్ద్వారా మోక్షమునుఇచ్చుచున్నాను. ఫలములనుకోరువారలచేత నర్హ్యఫలములను పొందుటకు తగినకార్యములనుచేయించి అర్హ్యఫలములను ఇచ్చుచున్నాను. ఫలాభిలాషలేక నిత్యనైమిత్తికకర్మలను శాస్త్రోక్తప్రకారముగ జేయుచున్న మోక్షేచ్ఛకల మానవులకు జ్ఞానప్రదానముచేత అనుగ్రహించుచున్నాను. ఫలమునుగోరి కర్మమునుజేయువారికి తగినఫలమునుఇచ్చుచున్నాను. ఆర్తులును జ్ఞానాదిసాధనాంతరములులేనివారునై ఆర్తినిమాత్రమును పోగొట్టుకొనుటయందు అభిలాషకలవారలను ఆర్తినిపోగొట్టుటచేత అనుగ్రహించుచున్నాను. గనుక ఎవ్వరెవ్వరు ఏప్రకారముగ నన్నుసేవించుచున్నారో వారివారికి అర్హ్యప్రకారములకుదగిన ఫలములనిచ్చుచున్నానుగాని రాగద్వేషముగాని మోహముగాని అనుగ్రహించుటకు కారణములు కావు. మరియును ఇతరఫలములనపేక్షించి అన్యదేవతలనారాధించువారికి భగవదనుగ్రహముతో ప్రయోజనములేదని సందేహింపక భగవంతుడను పరమాత్మనైన నేనే అన్యదేవతాస్వరూపములనుబొంది అన్యదేవతాశరీరములయందు ప్రవేశించియున్నాడనుగనుక ఏఫలమునుగోరి ఏకర్మమునందుసిద్ధికామముకలిగి దేవతలను ఆరాధించినను భగవంతుడనైననామార్గమునే మనుష్యులు సర్వప్రకారములచేతను ఆశ్రయించుచున్నారని భగవంతుడు చెప్పెను.

Notes.

The charge against the Lord is that he is subject to the feelings of love and hatred as he awards Moksha to some only, not to all. The charge is groundless; the Lord grants Moksha to some and fruits of karma to others; there is a distinction between men who desire moksha and men who desire the fruits of karma. According to the above distinction, the fruits to the awarded by the Lord differ. (ముముక్షూణాం ఫలార్థినాంచ విధాభేదోస్తీతి తేషాం అనుగ్రహవిధాకం

ఫలితం.) In one man, at one time, the desire for Moksha and the desire for pleasure cannot coexist. Some worship the Lord for certain fruits with selfish ends, some worship him without any attachment for fruits of their karma, some renouncing all karma, worship him for moksha and some for the relief of their distress. The Lord grants fruits according to the desires of his devotees. It is thus *the difference* in the desire for different fruits that is accountable for the difference in the grant of fruits by the Lord. It is not the attachment or the aversion or the stupidity in the Lord that is the cause for the difference in the fruits awarded. The first two padas of the verse answer the charge against the Lord. a Sruti runs " తం యథా యథోపాసతే తం తథైవఫలం లభతే "

మమవర్త్మ:— the path leading to me *i.e.*, the path of karma and knowledge. There are men who worship gods such as Indra, Varuna and others through sacrifices &c. and not the Lord; yet the path of worship of the devas is called my path *i.e.*, the path of the Lord, because the Lord exists in all forms as devas, men, cattle, and so on, and as such the path of worship of the devas is the path of the Lord. A Sruti runs as " ఇంద్రంమిత్రంవరుణమగ్నిమాహుః " the Paramathma is called Indra, Varuna, Agni, Mithra &c. The last two padas of the verse explain this aspect of the Lord. Four classes of people are referred to by the commentator. Men who desire Moksha. Men who perform karma desiring its fruits. Men who do karma without any attachment for the fruits and desire Moksha. Men who have no notions of Moksha and karma and who are in distress. The fruits to be awarded by the Lord in these cases will be different.

కాంక్షంతః కర్మణాం సిద్ధిం యజంత ఇహ దేవతాః ।
క్షిప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధిర్భవతి కర్మజా ॥ 12

-::0::-

టీక.

పార్థ = ఓఅర్జునుడా! హి = ఏకారణమువలన, మానుషే = మనుష్యసంబంధమైన, లోకే = లోకమునందు, కర్మజా = కర్మమువలన బుట్టిన, సిద్ధిః = ఫలసిద్ధి, క్షిప్రం = శీ

ప్రముగా, భవతి = అగుచున్నది. (తస్మాత్ = ఆకారణమువలన). మానవాః = మనుష్యులు, కర్మణాం = కర్మములయొక్క, సిద్ధిం = సిద్ధిని, కాంక్షంతః = కోరుచున్నవారై, ఇహ = ఈలోకమునందు, దేవతాః = (ఇంద్రుడుమొదలుగాగల) దేవతలను, యజంతే = సేవించుచున్నారు.

They who long after the attainment of the fruits of karma, worship here the devas. For, the acquisition of the fruits of karma is soon attained in this world of men.

———:O:———

Com. భాష్యం.

యది తవేశ్వరస్య రాగద్వేషాభావాత్ సర్వప్రాణిష్వనుజిఘృక్షాయాం తుల్యాయాం సర్వఫలప్రదానసమర్థే చ త్వయిసతి వాసుదేవస్సర్వమితి వాస్తవ జ్ఞానేనైవ ముముక్షవస్సంతః కస్మాత్త్వామేవ సర్వే నప్రపద్యంత ఇతిశృణుతత్ర కారణం॥ కాంక్షంతఇతి॥ కాంక్షంతః ప్రార్థయంతః కర్మణాం సిద్ధిం ఫలనిష్పత్తిం యజంతే ఇహ అస్మిన్ లోకే దేవతాః ఇంద్రాగ్న్యాద్యాః॥ శ్రుతి॥ అథయోన్యాం దేవతాముపాస్తేఽన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి నస వేద యథాపశు రేవం స దేవానామితిశ్రుతేః తేషాం భిన్నదేవతాయాజినాం ఫలకాంక్షిణాం క్షిప్రం శీఘ్రం హి యస్మాత్ మానుషే లోకే మనుష్యలోకే హి శాస్త్రాధికారాత్ క్షిప్రం మానుషే లోకఇతివిశేషణాత్ అన్యేష్వపి కర్మఫలసిద్ధిం దర్శయతి భగవాన్ మానుషే లోకే వర్ణాశ్రమాదికర్మాధికారఇతివిశేషః తేషాం వర్ణాశ్రమాద్యధికారిణాం కర్మిణాం ఫలసిద్ధిః కర్మజా కర్మణోజాతా॥

If thou, the Isvara, art free from the faults of love &c., if thy love of rewarding all beings is equal and thou art able to grant fruits of all kinds, why do not people then seek for Moksha, with the knowledge that all is Vasudeva ? Listen to the cause.

They who long for the attainment of the fruits of karma, worship (through sacrifices) the devas, Indra, Agni and others, in this world. A sruti declares,

"He who on the other hand worships a separate god with the notion 'He is separate from me and I am separate from him knows not. As cattle (are to men) so he is to the Gods"

The fruits (of karma) are soon attained in this world of men by those who worship separate gods desiring fruits. It is indeed in this world of men that the injunctions of the Vedas take effect.

The use of the expression "quickly in the world of men" denotes that in other worlds also the fruits of karma are attained. The only difference is that only in this world of men that castes and orders exist and that the fruits of karma, are quickly attained by those who follow castes and orders.

———:o:———

తాత్పర్యము.

రాగద్వేషములునీకు లేనియెడల సర్వఫలప్రదాతవైననీకు అనుగ్రహించ్చున మానమైనదై యుండగ సకలప్రాణులును స్వర్గఫలమువదలి సర్వమును వాసుదేవ స్వరూపమును జ్ఞానముచేత మోక్షేచ్ఛతో నిన్ను సేవింపక ఇతరదేవతారాధనము చేయుటకు కారణమేమి? ఇందుకు కృష్ణుడీశ్లోకములో సమాధానమిచ్చుచున్నాడు. ఎల్లవారికిని మోక్షమునందపేక్ష లేకపోవుటవలన ఆమోక్షమునకుతగినసాధనమైన జ్ఞానమునందువిముఖులై భగవంతునిపొందకున్నారు. గనుక ఆత్మజ్ఞానము లేకపోవుటయే కారణము. మరియును మానవలోకమునందు వర్ణాశ్రమాదిరూపమైన కారణసామగ్రికలిగియుండుటచేత కర్మఫలసిద్ధి శీఘ్రముగకలుగుచున్నది కనుక ఫలమునందభిలాషకలవారై ఇతరదేవతలను ఇంద్రుడు మొదలగువారలను పూజించుచున్నారు. ఇతరలోకమునందు వర్ణాశ్రమాదిసామగ్రిలేనందున శీఘ్రఫలము కలుగనేరదు. ఈలోకములోనే మానవులకు వేదకర్మ విహితమైనది.

Notes.

అనుజిఘృక్షుః— When the Lord is able to grant any fruit and is merciful to all beings alike, why do people worship other gods? As Moksha is very difficult to attain, very few people possess knowledge of the self which is a means to Moksha; So they do not desire Moksha. Being under the sway of ignorance which begets the notion of diversity, they worship the devas for the sake of fruits of karma and attain them more easily in this world. In other worlds also fruits are attained, the difference being one of time. There are materials in the shape of castes and orders in this world for the attainment of the fruits of karma sooner.

మానుషేలోకే:—ఈశబ్దప్రయోగమువలన ఇతరలోకములోకూడ కర్మాధికారముకలదని సూచింపబడుచున్నది. ఈశ్లోకమునందలి యుక్తార్థము మానవలోకమునందు ఇతరదేవతాపూజనుచేయుటకు కారణమేయనుసందేహమును పోగొట్టుచున్నది.

చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః ।
తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయం ॥ 13

-:o:-

టీక.

మయా = నాచేత, చాతుర్వర్ణ్యం = బ్రాహ్మణక్షత్రియాదివర్ణచతుష్టయము, గుణకర్మవిభాగశః = సత్త్వాదిగుణములయొక్కయు, తత్కర్మములయొక్కయు, విభాగముచేత, సృష్టం = సృజింపబడెను. తస్య = ఆసృష్టికర్మమునకు, కర్తారమపి = కర్తనైనప్పటికిని, మాం = నన్ను, అకర్తారం = కర్తనుగానివానినిగాను, అవ్యయం = నాశములేనివానినిగాను, విద్ధి = తెలిసికొనుము.

The four-fold caste has been created by me by the distribution of Gunas and karma. Although I am the maker of it, know me as the non-agent and changeless.

-::o::-

Com. భాష్యం.

మానుషఏవలోకే వర్ణాశ్రమాదికర్మాధికారో నాన్యేషు లోకేష్వితినియమః కిన్నిమిత్తఇతి అథవా వర్ణాశ్రమాదిప్రవిభాగోపేతా మనుష్యాః మమ వర్త్మానువర్తంతే సర్వశఇత్యుక్తం కస్మాత్పునః కారణాత్ నియమేన తవైవవర్త్మానువర్తంతే నాన్యస్యేత్యుచ్యతే ॥ చాతుర్వర్ణ్యమితి ॥ చత్వారఏవ వర్ణాశ్చాతుర్వర్ణ్యం మయేశ్వరేణ సృష్టముత్పాదితం గుణకర్మవిభాగశః గుణవిభాగశః కర్మవిభాగశశ్చ గుణాస్సత్త్వరజస్తమాంసి తత్ర సాత్త్వికస్య సత్త్వప్రధానస్య బ్రాహ్మణస్య శమోదమస్తపఇత్యాదీని కర్మాణి సత్త్వోపసర్జనస్య రజఃప్రధానస్య క్షత్రియస్య శౌర్యతేజఃప్రభృతీని కర్మాణి తమఉపసర్జనస్య రజఃప్రధానస్య వైశ్యస్య కృష్యాదీని కర్మాణి రజఉపసర్జనస్య తమఃప్రధానస్య శూద్రస్య శుశ్రూషైకమేవ కర్మేతి ఏవంగుణకర్మవిభాగశశ్చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టమిత్యర్థః తచ్చేదం చాతుర్వర్ణ్యం నాన్యేషులోకేషు అతో మానుషేలోకఇతి విశేషణం. హంత తర్హి చాతుర్వర్ణ్యస్య సర్గాదేః కర్మణః కర్తృత్వాత్ తత్ఫలేనయుజ్యసే అతోనత్వం నిత్యముక్తో నిత్యేశ్వరఇత్యుచ్యతే యద్యపి మాయాసంవ్యవహారేణ తస్యకర్మణః కర్తారమపి సంతం మాం పరమార్థతో విద్ధ్యకర్తారం అతఏవ చావ్యయం అసంసారిణంచ మాం విద్ధి ॥

మహాత్రిపురముద్రాంతు స్మృత్వాఽఽవాహనరూపయా ॥ ౧౬౦ ॥
విద్యయాఽఽవాహ్య సుభగే నమస్కారాదియుక్తయా ।
పూర్వోక్తయా సాధకేంద్రో మహాత్రిపురసుందరీం ॥ ౧౬౧ ॥
చక్రమధ్యేతు సంచింత్య తతః పూజాం సమారభేత్ ।

మహాత్రిపురముద్రాం త్రిఖండాఖ్యాం ముద్రాం బద్ధ్వేతి శేషః । పూర్వోక్తావాహనవిద్యయాంతే నమస్కారాద్యన్నమ ఇహాఽఽగచ్ఛాఽఽగచ్ఛేతి వాక్యస్య యోజనం కృత్వా చక్రస్యమధ్యే బిందుస్థానే దేవీమావాహ్య బిందుస్థాం పునరపి ధ్యాత్వా పూజామారభేతేతి యథాశ్రుతం కేచిద్వ్యాచక్షతే । అన్యేతు మహాత్రిపురముద్రాం సంక్షోభిణ్యాది యోన్యంతముద్రానవకం మూలాధారాది బ్రహ్మరంధ్రాంతస్థానవనకే స్మృత్వాఽఽవాహనవిద్యయా అంతే సుభగే నమ ఇతి పంచాక్షరీం సంయోజ్య దేవీమావాహ్య పూజయేదిత్యర్థ ఇత్యాహుః ।

నవ్యాస్తు—ఆవాహ్య చక్రమధ్యేతు విద్యయా హి త్రిఖండయా ।

ఇతి జ్ఞానార్ణవే చక్రమధ్య ఇతి పదేన పుష్పసంచయగర్భితాంజలినిర్మితత్రిఖండాముద్రామధ్యఖండాత్మక త్రికోణచక్రమధ్యముచ్యతే; తేనపుష్పపాహూయ తత్ర మూర్తిం ప్రకల్ప్య తాం పీఠే పుష్పాంజలిదానేన నివిష్టాం సంచింత్య పూజయేదితి వదంతి । యుక్తంచైతత్ । ఆవాహనస్య పరిచ్ఛిన్నావేక్షణరూపత్వేన పరిచ్ఛేదకమూర్తిసాపేక్షత్వాత్ । మూర్తికల్పనస్యచ మూర్తివిద్యాకరణకత్వస్య మూర్తివిద్యామ్నానాన్యథానుపపత్త్యాఽఽవశ్యకతయా హృదంతస్థితచైతన్య మహసో బహిర్నిస్సారణేన మంత్రేణ మూర్తింపరిచ్ఛిన్నతామాపాద్య పీఠే నివేశనస్యైవాఽఽవాహనపదార్థత్వాత్ । అవదానాదిప్రదానాంతస్య బహ్వవయవకస్యాప్యేకపదార్థత్వదర్శనాత్ । తతశ్చ పూర్వైః పురాతనైర్గురుభిరుక్తయా వక్ష్యమాణమూర్తివిద్యయా చక్రమధ్యాఽఽఞ్జలిమధ్యస్థత్రికోణచక్రే సంచింత్య మూర్తింప్రకల్ప్యాఽఽవాహనవిద్యయా బిందావావాహ్య పూజయేదిత్యన్వయః । పాఠక్రమస్యార్థక్రమేణ బాధ ఇతి వ్యాఖ్యేయం । తేన కల్పసూత్రైకవాక్యతాఽపి సంపద్యతే । వస్తుతస్తు—సర్వతో వ్యాప్తాయా అపి పరశివదీప్తేః స్వబుద్ధ్యానుసారేణైకదేశమాత్రగ్రహణస్యాపి పరిచ్ఛిన్నతాపాదనరూపత్వేనాఽఽవాహనపదవాచ్యత్వసంభవేన న మూర్తికల్పనమావాహనపదార్థస్యావయవః । తతశ్చ త్రిఖం

డాయామాంతరం తేజో నమోంతయాऽऽవాహనవిద్యయాऽ సీయపుష్ప ద్వారా బిందౌ నిక్షిప్య తత్ర ధ్యానశ్లోకోక్తరూపాం మూర్తిం సంచింత్య పూజయేదిత్యేవాక్లిష్టోర్థః। మూర్తివిద్యయాస్త్వేతత్తంత్రరీత్యా న సంచితినాంగత్వం। అతఏవ తస్యాః పూర్వమనుద్ధారః సంగచ్ఛతే। ఉత్తరతంత్రే తేనముద్ధారస్తు న్యాసే వినియోగార్థః। నచోత్తరతంత్రే తాముద్ధృత్య—

మూర్తివిద్యాచ సాదేవి సప్తమీ పరికీర్తితా।

ఇతి సంజ్ఞాకరణం మూర్తికల్పనే వినియోగాభావే నైష్ఫల్యం స్యాదిత్యపీతి వాచ్యం। అధారే విన్యసేన్మూర్తిమిత్యాది ప్రదేశేషు వ్యవహారార్థత్వేన సంజ్ఞాయాః సాఫల్యేనాన్యథాసిద్ధేః। తస్మాత్ఫలగత్యానపేక్ష్యైవోక్తో నుసారాధ్యేయ యుక్తమేతిసాపేవ స్వీకార్యః। ఇహ పూజాశబ్దేన పంచనా దశనా షోడశనా చతుఃషష్టిర్వోపచారాః సముదితా అభిధీయంతే। తేన శక్తిభేదేన న్యాసస్థితో వికల్పః। ధ్యానావాహనాది కతిపయపదార్థానాం తదభ్యవానంతర్భావాభ్యాం తత్ర భేదేన షోడశాదిసంఖ్యాయాబహురూపత్వేऽపి సంచిత్యాऽవాహ్యేతి పదాభ్యాం ధ్యానావాహనయోః పూజాతః పృథక్నిర్దేశేన జ్ఞాపకాత్తంత్రరాజాదిషు గణితః పాద్యాద్యాపేక్షయపవేశాऽऽవర్తిన్యః। జ్ఞాపకాంతరం చేహ పటలాంతే వక్ష్యామః॥ ౧౬౨॥ ౧౬౧॥

శివాగ్నిబిందవో దేవి దినస్పృష్టహీన్బింవసః॥ ౧౬౨॥
యుగపత్రిరూపేణ యోజనియా మహేశ్వరి।
మాయాక్షేందుకలాయుక్తం బీజయుగ్మం యథోదితం॥ ౧౬౩॥
మాయాలక్ష్మీమయం తేన యాంపత్పూజ్యాస్తు మాతరః।

శివో హకారః। అగ్నిర్వహ్నిశ్చ రేఫః। దినస్పృక్ఛబ్దేన శకారః। శకారాధికారే—

దినస్పృశ్యయసం శాస్త్రా సుభగా విస్ఫులింగినీ।

ఇతికోశాత్। మాయా తుర్యస్వరః। సశివాగ్నిర్దినస్పృద్వహ్నిశ్చ పరతో దేయస్తతో బిందుర్వక్షేందుకలాః। ఈస్మృశక్రమేణోత్పన్నం యద్బీజయుగ్మం మాయాలక్ష్మీనామకం హ్రీం శ్రీమిత్యాకారకం తేన సర్వా మాతరః పూ

జ్ఞాః। యావదితి సాకల్యార్థకమవ్యయం। ఇదంచ బీజద్వయం తారద్వయ
మితి తాంత్రికైర్వ్యవహ్రియతే। అస్యాశ్చతుర్థ్యాః శక్తిపూజామాత్రే విని
యోగాత్స్వం దేవతాపూజాయాం స్త్రీదేవత్యన్యాసాదౌ వా న వినియోగః। శక్తి
పూజాయామపి యత్ర విశిష్యమంత్రాంతరం విహితం యథా వశిన్యాదీనాం కామేశ్వర్యా
దీనాంచ పూజాయాం తత్రాపి న తారద్వయప్రవృత్తిః। అనాకాంక్షితత్వాదేవ।
విశేషవిహితేన సామాన్యస్య బాధాచ్చ। అతఏవ కామాకర్షిణ్యాదౌ స్వరాణాం
విధానేన తారద్వయబాహిత్యే [illegible] పునర్విధానం సముచ్చయార్థమిత్యుపపద్యత ఇ
తితు న్యాయసిద్ధోఽర్థః। తంత్రాంతరే పుస్తకాంతరాసు సర్వత్ర ద్వితారం విని
యుంజతే। కల్పసూత్రేషు సర్వేషాం మంత్రాణామాదౌ త్రితారీసంయోగస్త్రి
తారీచ వాఙ్మాయా కమలా ఇత్యుక్తం। తత్రాపి యాగమందిరప్రవేశోత్తరమేవా
స్య పాఠస్తతః పా[illegible] తంత్రేషు న తద్యోగ ఆవశ్యక ఇతి మంతవ్యం॥
౧౬-౨॥ ౧౬-౩॥ పూజనీయా దేవతా సంతి శేషం చాహ—

త్రిపురా త్రిపురేశీచ సుందరీ పురవాసినీ॥ ౧౬-౪॥
శ్రీర్మాలినీచ సిద్ధాంబా మహాత్రిపురసుందరీ।
ప్రకటాశ్చ తథా గుప్తా స్తథా గుప్తతరాః పరాః॥ ౧౬-౫॥
నవధా చక్రయోగిన్యో నామభిస్తాః సమర్చయేత్।

త్రిపురాదీని నవపదాని త్రైలోక్యమోహనాది చక్రేశ్వరీణాం నామధే
యాని। త్రిపురేశీత్యత్ర త్రిపురేశీ భిన్నం పదం। తదుపరి శ్రీరిత్యాదిషు సప్తసు పదే
షు విశేషణత్వేనాన్వితం సమస్యతే। తేన పూర్వనిపాతః పుంవద్భావశ్చ। శ్రీ
దేన సహాసమాసేషు న పుంవద్భావః। ప్రియాదిగణే తస్య పాఠాంగీకారాత్।
పురవాసినీపదే విశేషణత్వేనాన్వితమపి న సమస్యతే। త్రిశబ్దః పురా పూర్వభా
గే యస్యాః సా త్రిపురేతి తద్ధాత్। తేన త్రిపురవాసినీతి నామధేయం సిద్ధ్య
తి। తేనాయమర్థః సంపన్నః—త్రిపురా ౧ త్రిపురేశీ ౨ త్రిపురసుందరీ ౩ త్రి
పురవాసినీ ౪ త్రిపురాశ్రీః ౫ త్రిపురమాలినీ ౬ త్రిపురాసిద్ధా ౭ త్రిపురాంబా ౮
మహాత్రిపురసుందరీతి నవచక్రేశ్వరీణాం నామాని। ప్రకటా ఇత్యాదికంతు తత్త
చ్చక్రస్థితావరణదేవతానాం అణిమాసిద్ధ్యాది యోగినీనాం సమష్టిరూపం నామ।
పరా ఇతి పదేన సంప్రదాయాః కులకౌలనిగర్భరహస్యాతిరహస్యాః పరాపరరహ

స్యాదితి వర్ణానాం నామ్నాం సంగ్రహః । తంత్రాంతరేఽష్టమనవమావరణదే
వతానాం పరాపరరహస్యాః పరాపరాతిరహస్యా ఇతి నామద్వయం స్మర్యతే।
తేన వికల్పః చక్రయోగిన్య ఇత్యత్ర సమూహవాచకచక్రపదే నైరర్థ్యనిరా—
యోగినీసమష్టివాచకప్రకటాది పదోత్తరమేవ యోగినీపదస్య ప్రయోగో నై
కైకవ్యక్తివాచకాణిమాది పదోత్తరమితి। తాశ్చక్రేశ్వరీశ్చక్రయోగినీశ్చ। నా
మభిరితి త్రిపురాదినామభిః ప్రకటాదినామభిరణిమాదినామభిశ్చేత్యర్థః। తత
శ్చాఽఽద్యౌ తారద్వయం తతస్తత్తన్నామ తదంతే సర్వాంతరితి మంత్రకల్పనా
ప్రకారః। త్రిపురాది పదోత్తరం చక్రేశ్వరీపదం ప్రకటాదిపదోత్తరం యోగినీప
దమణిమాదిపదోత్తరం సిద్ధిపదం కామాకర్షిణ్యాదిపదోత్తరం కలాపదంచ ప్ర
యోక్తవ్యమిత్యాదికంతు సంప్రదాయసిద్ధం జ్ఞాపకసిద్ధం చేత్యపి తత్రతత్ర వ్యక్తీ
భవిష్యతి ॥ ౧౬౪ ॥ ౧౬౫ ॥

అథ ప్రకటాదియోగినీనాం విశిష్య నామధేయాని మంత్రఘటనార్థముద్ధ
రన్నఖిలోపసంహారేణ స్వాత్మావశేషవిభావనాం ప్రత్యనుగుణత్వాత్ప్రథమం చ
క్రం త్రైలోక్యమోహనం భవతీత్యాది శ్రుతిగతప్రథమాదిపదానుగుణత్వాత్సం
హారక్రమేణాఽఽవరణపూజాయాం ముఖ్యత్వాచ్చ ధ్వనయన్నాహ—

అణిమాం పశ్చిమద్వారే లఘిమాంనాపి చోత్తరే ॥ ౧౬౬ ॥
పూర్వద్వారేతు మహిమా మీశిత్వాఖ్యాంతు దక్షిణే ।
వశిత్వాఖ్యాంతు వాయవ్యే ప్రాకామ్య మీశదేశకే ॥ ౧౬౭ ॥
భుక్తిసిద్ధిం తథాఽగ్నేయ్యా మిచ్ఛాసిద్ధింతు నైఋతే।
అధస్తాత్ప్రాప్తిసిద్ధింతు సర్వకామాం తథోర్ధ్వతః ॥ ౧౬౮ ॥
ఏవమేతామహాదేవ్యో దేవసర్వార్థసిద్ధిదాః।

చతురశ్రప్రథమరేఖాయామణిమాదయో దశసిద్ధయః పూజ్యాః। తా
స్వణిమాది చతుష్టయమాద్యం పశ్చిమాది దక్షిణాంతదిక్షువశిత్వాదికమంత్యం
చతుష్టయంతు వాయవ్యాది నిరుఋత్యంతవిదిక్షు అవశిష్టద్వయమధరోర్ధ్వయో
ర్దిశోరితి వివేకః। అత్ర దేవతాంతరపూజాయాం సిద్ధం పూజ్యపూజకయోర్మ
ధ్యం ప్రాచీతి నియమమేవ క్లృప్తత్వాదిహాపి కేచిదాద్రియంతే। అన్యేతు లోక
సిద్ధామేవ ప్రాచీమాశ్రయంతో వదంతి— యదా పశ్చిమాభిముఖః పూజక

స్తదా దేవీపృష్ఠతః పశ్చిమాం తత్పురతః పూర్వాం। యదాతు పూర్వాభిముఖ స్తదా దేవీ పురతః పశ్చిమాం తత్పృష్ఠతః పూర్వామితరదిఙ్ముఖపక్షే పూర్వాభిముఖపూజావదేవ దిగ్వ్యవస్థేతి గురుముఖామ్నాయః। తతశ్చ పశ్చిమాభిముఖపూజాయాం దేవ్యాః పృష్ఠభాగేఽణిమాసిద్ధిర్దేవ్యా వామభాగే లఘిమాసిద్ధిరిత్యాది। తయోర్మధ్యకోణే వశిత్వా। లఘిమా మహిమ్నోర్మధ్యే ప్రాకామ్యత్యాదిరీత్యా పూజనమితరదిగభిముఖపూజాయాంతు దేవ్యాః పురతోఽణిమాదక్షిణభాగే లఘిమా తయోర్మధ్యే వశిత్వేత్యాదిక్రమేణ పూజనమితి। తదుభయం తంత్రాంతరాదర్శనప్రయుక్తస్య నిజదోషస్య శ్రీదేశికచరణే ష్వారోపమాత్రం। తథా చ జ్ఞానార్ణవే స్మర్యతే—

ఉత్తరాశాముఖో దేవి యదా చక్రం సముద్ధరేత్ ।
ఉత్తరాశా తదా దేవి పూర్వాశైవ నిగద్యతే ॥
ఈశానకోణం దేవేశి తదాఽఽగ్నేయం నసంశయః ;
పశ్చిమాభిముఖో మంత్రీ యదా చక్రం సముద్ధరేత్ ॥
పశ్చిమాశా తదా జ్ఞేయా పూర్వాశైవ నసంశయః ।
వాయుకోణం తదాఽఽగ్నేయ మీశానం రాక్షసం భవేత్ ॥
దక్షిణాభిముఖో మంత్రీ యదా చక్రం సముద్ధరేత్ ।
పూర్వాశైవ తదా దక్షా నిరృతిఃకోణంతు వహ్నిదిక్ ॥ ఇతి ॥

కులార్ణవేఽపి—యదాశాభిముఖో మంత్రీ త్రిపురాం పరిపూజయేత్ ।
దేవీపశ్చాత్తదా ప్రాచీ ప్రతీచీ త్రిపురాపురః ॥ ఇతి ॥

తేన నిత్యకామ్యోభయరూపపూర్వాభిముఖ్యేనవా ద్వితీయపటలే వక్ష్యమాణేన కామనాభేదప్రయుక్త దిగంతరాభిముఖ్యేనవా క్రియమాణాయాం సర్వస్యామపి త్రిపురసుందరీపూజాయాం పూజ్యపూజకయోర్మధ్యం ప్రతీచేతినియమః పర్యవసన్నః। తతశ్చ దేవ్యాః పురతోఽణిమాసిద్ధిః। దేవీదక్షిణభాగే లఘిమా। అనయోర్మధ్యకోణే వశిత్వేత్యాద్యాకారకపకరూపపవ నియమో జ్ఞేయః। అధస్తాత్, నిఋతివరుణయోర్మధ్యే। ఊర్ధ్వేతః, ఈశానపూర్వయోర్మధ్యే। తదుక్తం తత్వవిమర్శిన్యాం—

ఇంద్రేశానదిశోర్మధ్యే స్థానమూర్ధ్వస్య కీర్తితం।
నిఋత్యంబుపయోర్మధ్యే స్థానమన్యస్య కీర్తితం ॥ ఇతి ॥

తతశ్చ పశ్చిమనిఋత్యోర్మధ్యే ప్రాప్తిసిద్ధిం సంపూజ్యైంద్రేశానయోర్మధ్యే సర్వకామానాం సిద్ధిం పూజయేదితి పర్యవస్యతి। యేతు పద్ధతికారా అనయోః సిద్ధ్యోః స్థానవ్యుత్క్రమమిచ్ఛంతి తేషాం మూలదేవ్యాదిన్యాసే ముద్రాన్యాస విధాయకం వాక్యం భ్రమమూలం ॥

పురః సవ్యేచ సంశేచ వామే చైశాంతరాలకే।

ఊర్ధ్వాధో దశముద్రాశ్చ। ఇతిపథా పూర్వాదిదిశః ప్రథమం కీర్తనాత్। పూర్వదక్షపశ్చిమోత్తరేష్వంతరాలచతుష్కే చోర్ధ్వమధశ్చ దశముద్రాన్యసేదితి తదర్థాత్। న చైతావతా వికల్ప ఇతి భ్రమితవ్యం। వచనబలాన్ముద్రాన్యాసపవతా దృశక్రమస్యాంగీకారేఽపి పూజాయాం తదాశ్రయణే మానాభావాత్। ఊర్ధ్వాధోదిశోః క్రమవ్యుత్క్రమయోర్వ్యవస్థితవికల్పస్య ప్రపంచసారాదౌ దృష్టత్వాచ్చ తస్మాదిహాంతరే భూగృహతృతీయరేఖాయాం కంఠరవేణ పూజానామ్నాఽపి న్యాసజ్ఞాపితాయాం తత్పూజాయాం సిద్ధిషు క్లృప్త ఏవ క్రమో యుక్తః। అస్తు వా ధర్మిగ్రాహకమానేనైవ దిశోః క్రమస్య సిద్ధత్వాన్ముద్రాపూజాయామపి న్యాసక్రమ ఏవ। సిద్ధిపూజాయాం త్వథోదిశ్యేవ ప్రాప్తిసిద్ధిరితి। అత్రాణిమాది శబ్దత్రయం చాబంధం నేనాస్మదితి। సిద్ధిపదేన సహాసమాసేఽపి న పునరన్వయః సంప్రదాయాత్। ఈశిత్వవశిత్వశబ్దావపి ప్రాకామ్యశబ్దవద్భావంతావేవ వ్యాఖ్యేయౌ। భుక్తిసిద్ధిం తథాఽఽగ్నేయ్యామిత్యాది జ్ఞాపకాత్సిద్ధ్యంతా ఇతి కల్పసూత్రాచ్చ సిద్ధిశబ్దో మంత్రావయవ ఏవ ॥ ౧౬౬ ॥ ౧౬౭ ॥ ౧౬౮ ॥

చతురశ్రద్వితీయరేఖాయాం పూజనీయా అష్టౌమాతౄరుద్దిశతి—

బ్రహ్మాణీం పశ్చిమద్వారే మాహేశీమపి చోత్తరే ॥ ౧౬౯ ॥
పూర్వద్వారేతు కౌమారీం దక్షిణే వైష్ణవీమపి।
వారాహీమపి వాయవ్యే తథైంద్రీమైశదేశకే ॥ ౧౭౦ ॥
చాముండామపి చాఽఽగ్నేయే మహాలక్ష్మీంచ నైఋతే।
మాతౄరష్టౌ మహేశాని పూజయేత్సర్వకామదాః ॥ ౧౭౧ ॥

పూర్వవదేవ దిక్ష్వేదేన ద్వేచతుష్కే పూజ్యే। ఊర్ధ్వాధోదేవతేఽనస్తుః।
తథాచ మూలదేవ్యాది న్యాసప్రకరణే వక్ష్యతి—ఊర్ధ్వాధోవర్జితం పునః।

బ్రహ్మాణ్యాద్యష్టకం దత్త్వా జంఘాయాం తార్క్ష్య పూర్వవత్ ॥ ఇతి ॥

అత్ర పూజనం నామ సంప్రదాయాత్పుష్పాదేర్బిన్దౌ ప్రక్షేపః। తత్ర పుష్పాదేః సకృత్ప్రక్షేపస్త్రిభిస్త్రిభిర్బిందుభిరేకైకం తర్పణమిత్యేవ బహువచనం త్రిధాయజేదితి జ్ఞానార్ణవే బహువచనత్రిధాశబ్దాన్వయే తర్పణాని ముఖే దేవ్యా స్త్రివారం మూలవిద్యయేతి స్వతంత్రతంత్రవచనము ప్యుపష్టంభకం సంభవతి। సోఽయముభయప్రక్షేపః పూజనతర్పణోభయాత్మక ఇతి తన్మంత్రే ద్వయోరప్యుల్లేఖః। హ్రీం శ్రీం బ్రహ్మాణీపాదుకాంపూజయామి తర్పయామి త్యాకారయోర్మంత్రౌ భవంతి। కర్మకారకవాచకస్య పదస్య తంత్రేణ క్రియాద్వయేనాన్వయోపపత్తేః। అతఏవ స్మార్తకర్మసు గౌరీమావాహయామి స్థాపయామి పూజయామి నమ ఇత్యాదిమంత్రాన్ప్రకల్పయంతి శిష్టాః। నవ్యాస్తు బ్రహ్మాణీపాదుకాంపూజయామి బ్రహ్మాణీపాదుకాం తర్పయామీతి ప్రయోగమాహుః। తత్పక్షే కిమేతౌ ద్వావపి మంత్రావుత సర్వోఽయమేకో మంత్ర ఇతి విచార్యం। ఆద్యే మానాభావః। ద్వితీయే త్వాద్యః ప్రత్యేకం యోజనాపత్తిశ్చ దక్షిణహస్తస్యాస్యత్ర వ్యాపృతతాదశాయామేవ నామహస్తస్య ప్రాప్తత్వాదిహ మంత్రభేదే పూజాతర్పణయోః కాలభేదే సిద్ధే తర్పణేఽపి దక్షిణేన [ర] స్య [ప్రాప్తిః। నచ తర్పణే తత్త్వముద్రాయా] ఏవ కరణత్వేన విధానాద్వామహస్తప్రసక్తిరితివాచ్యం।

తర్పణం పూర్వవద్దద్యాత్త్రివారం తత్త్వముద్రయా।

అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతు తత్త్వముద్రేయమీరితా ॥

ఇతి తంత్రాంతరే వచనదర్శనేన తదప్రసక్తేః। నచాంగుష్ఠానామికాయోగాద్వామహస్తస్య ప్రాప్తిః। తర్పయేత్పరమేశానీమితి స్వతంత్రతంత్రవచనేన తస్యోపసంహార ఇతివాచ్యం। అస్య పూజనతర్పణయోరంగపద్యే న్యాయప్రాప్తస్యవామహస్తస్యానువాదకత్వే నోపపత్తేరుపసంహారకత్వాయోగాత్। అతఏవ సవ్యైః పాణిభిస్తృణాని నిరస్యంతీతి ఛందోగానాం సూత్రే బహిష్పవమానీయ ప్రసర్పణేధ్వర్యాద్యన్వారంభణే దక్షిణపాణీనాం వ్యాపృతత్వాదేవ సవ్యప్రాప్తేః సవ్యైరిత్యనువాదమాత్రం। తేనతాత్రాలికే ప్రసృత్తిహేతౌ మాఽపి సవ్యపాణిస్సైవ

సామవైదికానాం సిద్ధాంతః సంగచ్ఛతే। అపిచతర్పయామీత్యేతదాకాంక్షాయా
వికల్ప్యమానో ద్వితీయాంతపదస్య ప్రక్షేపోహి బ్రహ్మాణమిత్యాకారకస్యైవాఽఽవ
శ్యకత్వే, నపామకాపదగర్భితో మానాభావాత్। పామకాంపూజయామీతివోచ్చ
రేదితి సంహితావచనేన క్రియామాత్రస్యైవతర్పణమంత్రేలాభాత్। అంత్యేసక్ర
దుచ్చరితస్యైవో పామాకాంతపూరకత్వేన తదావృత్తౌమానాభావః। వస్తుత
స్తు— ఉక్తసంహితావాక్యే హ్యామనమభివ్యాహారాత్పురశ్చరణాంగతర్పణప
వతర్పయామీతిపదప్రక్షేపః అస్యాస్తుతర్పణస్యపూజయతి నైవనిర్దేశస్యజాతత్వాన్న
పునస్తద్వాచకపదాపేక్షా। అతఏవపూజయేదిత్యేవవిధివాక్యాని దృశ్యంతే నపు
నస్తర్పయేచ్చేతి। యత్తునవ్యాః పుష్పం సమర్పయేద్దేవిముద్రయాజ్ఞానసంజ్ఞయేతివచ
నస్యానయాపుష్పపూజాస్యాత్తథాతర్పణపూజనమిత్యనేనోపసంహారాత్పుష్పపూ
జాయాంతర్పణ సాహిత్యలాభ ఇత్యాహుస్తత్రపుష్పతర్పణపూజనయోర్ద్వయో
రపిమూలవిద్యాకరణకత్వమాత్రవిధానార్థ ముపసంహారఇతివిచార్యం। అస్తు
సంప్రదాయాదేవసాహిత్యప్రాప్తిస్తథాపి సాహిత్యస్యైకకాలికత్వరూపతయాస
మానకాలికాంగత్వబోధనే తద్వాక్యస్యపర్యవసానాత్ప్రధానభూతపుష్పపూజా
బోధకపూజయామి పదస్యైవప్రయోగోనతర్పయామీత్యస్య। అతఏవనవ్యైరేవకేవ
లతర్పణమధికృత్యోక్తం— విద్యమానేపిపుష్పాక్షత సాహిత్యేతర్పణోపసర్జనత్వేన
తర్పణస్యైకప్రయోజనకత్వేనస్వతంత్రపూజాత్వాభావాన్నతర్పయామీతి ప్రయోగే
పూజయామి పదసాహిత్యమితి। కించతర్పణమర్ఘ్యసమోదం పూజావయవత్వా
త్పూజయతినైవనిర్దేష్టుంశక్యం। తథాచకల్పసూత్రంసర్వచక్రదేవతార్చనాని వా
మకరాంగుష్ఠానామికాసందష్టద్వితీయశకలగృహీత శ్రీపాత్రప్రథమబిందుసహాపతి
తైర్దక్షిణకరాత్తతపుష్పాక్షతైః కుర్యాదితి। నచాస్యశ్యామాప్రకరణేపాఠాన్న లలి
తాపరత్వం। ఏతముత్తరత్రలలితాజాపీనేక్షుఖండంభక్షయేదిత్యాదినాలలితోపా
స్త్యంగానాంకతిపయానాం విధాస్యమానతయాలలితాప్రకరణస్యోత్తరత్రాప్యను
వృత్తేః। నచ తథాప్యవాన్తరప్రకరణేన తద్బాధఇతి వాచ్యం। అసంకుచితసర్వప
దశృత్యనుగృహీతవాక్యేన తస్యాపి బాధసంభవాత్। కించ తథా తర్పణపూజ
నమిత్యుక్తవాక్యేపి తర్పణస్యాపి పూజారూపత్వేన కీర్తనాత్పూజయామి పదప్ర
యోగే నైవోభయలాభో ధ్వనితః। అన్యథా పుష్పైః పూజయామి కింవాభిస్తర్ప